

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

THE FORMATION OF TOLERANCE OF FUTURE EDUCATORS IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS: A THEORETICAL ASPECT

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів проблеми формування толерантності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі фахової підготовки. Авторами проаналізовано ряд визначень поняття «толерантність», що дало змогу представити власне розуміння толерантності вихователя закладу дошкільної освіти. Це – невіддільний складник професійної компетентності фахівця; оволодіння спеціальними знаннями, уміннями та навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу; спрямованість на терпимість як активну позицію в розвитку толерантності власної особистості, особистості вихованців і їх батьків; якість особистості; норма поведінки, що представляє один із складників педагогічної етики. Толерантність також визначаємо як соціальну категорію, яка виявляється в установці на прийняття іншої людини на емпатійному розумінні, на відкритому і довірчому спілкуванні та виступає як інтегруюча форма, що несе у собі риси усіх видів і рівнів толерантності, визначається цілями, завданнями та особливостями професійної діяльності вихователя і яка є професійно-особистісною якістю фахівця. Виявлено, що діяльність вихователя з позиції толерантності має три аспекти: особистість вихователя, якому притаманні толерантні якості; прояв толерантності у професійній діяльності; реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні. Зазначено, що формування толерантного сприйняття і толерантної взаємодії здійснюється на основі розвитку особистісних характеристик студента – майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. Цей процес може відбуватися на основі творчого поєднання цільового, змістового, організаційного та результативно-рефлексивного компонентів, а реалізувати вищезазначене можливо через посилення змісту підготовки студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» полікультурним спрямуванням, впровадженням спецкурсів та використанням полікультурної тематики у плануванні позааудиторної професійно спрямованої діяльності.

Ключові слова: майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, полікультурна освіта,

толерантність, педагогічна толерантність, фахова підготовка.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical aspects of the problem of forming tolerance of future preschool educators in the process of professional training. The authors have analyzed a number of definitions of the conception of "tolerance", which made it possible to present their own understanding of the tolerance of a preschool educator. This is an integral part of the professional competence of a specialist; acquisition of special knowledge, abilities and skills of tolerant interaction with all subjects of the educational process; the focus on tolerance as an active position in the development of tolerance of the self, the personality of the pupils and their parents; quality of personality; norm of behavior, which is one of the components of pedagogical ethics. Tolerance has also been defined as a social category, which manifests itself in the setting for accepting another person on empathic understanding, in open and trusting communication, and acts as an integrative form that bears the traits of all types and levels of tolerance, determined by the goals, objectives and characteristics of professional activity and who is a professional and personal quality of a specialist. It has been revealed that the activity of the educator from the standpoint of tolerance has three aspects: the personality of the educator, who possesses tolerant qualities; display of tolerance in professional activity; implementation of principles of tolerance in pedagogical communication. It has been stated that the formation of tolerant perception and tolerant interaction is carried out on the basis of development of personal characteristics of the student – the future educator of the establishment of preschool education. This process can take place on the basis of a creative combination of target, content, organizational and resultant-reflective components, and it can be realized through the enhancement of the content of preparation of students of specialty 012 "Preschool education" by multicultural direction, implementation of special courses and use of multicultural topics in planning activities.

Key words: future educators of pre-school educational establishments, multicultural education, tolerance, pedagogical tolerance, professional training.

УДК 378:373.2.011.3-051:316.647.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.1-32>

Білик О.В.,
викладач образотворчого мистецтва та художньої праці
Гуманітарно-педагогічного коледжу
Мукачівського державного університету

Гмітер Г.О.,
викладач методики музичного виховання
Гуманітарно-педагогічного коледжу
Мукачівського державного університету

Феньов Я.І.,
викладач педагогіки
Гуманітарно-педагогічного коледжу
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми. У зв'язку з неоднозначною соціально-політичною ситуацією в суспільстві, глобалізацією, посиленнями процесами міграції та протистояннями на релігійному, національному ґрунті, проблема толерантності набуває надзвичайної актуальності. Погоджуємося з В. Ляпуною, що за цих умов саме вихователь закладу дошкільної освіти є провідником демократичних ідей та високої моралі, формування світогляду і культури особистості, виховання у молодого покоління прагнення до взаєморозуміння, солідар-

ності, толерантності. Своєчасність толерантного і етнокультурного виховання дітей дошкільного віку також обґрунтована процесами, що відбуваються в сучасному світі, де істотну роль відіграють міжнародні проекти, спрямовані на виявлення і розвиток якостей толерантності у підростаючого покоління. Відповідно, потребує оновлення зміст професійної підготовки майбутніх фахівців, який забезпечить їх не тільки відповідними знаннями, уміннями і навичками здійснення професійної діяльності у закладах дошкільної освіти, а й сформує толерантність

як здатність співпрацювати, як повагу і визнання рівності, відмову від домінування і насильства тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування толерантності нерозривно пов'язане з духовно-моральним розвитком особистості, з особливостями культури того чи іншого народу. Вона розглядається як уміння сприймати іншу людину такою, якою вона є, бажання вступати з нею в діалог. Ця проблема не є новою. У різні періоди життя спільноти вона актуалізувалася з різних позицій, а сьогодні є своєрідним критерієм освіченості і культури відносин між людьми різних поглядів, своєрідною тактикою міжнародних відносин. Проблема толерантності є предметом дослідження широкого кола вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема В. Андрющенко, А. Асмолова, Р. Валітової, Б. Гершунського, О. Гриви, О. Гуренко, В. Лекторського, Г. Олпорта, А. Реана, В. Тишкова, Н. Якси та інших. Фахову підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти досліджували Г. Беленька, А. Богуш, О. Дубасенюк, Н. Гавриш, Л. Зданевич, І. Зязюн, Н. Лисенко, М. Машовець, Л. Пісоцька та інші; концептуальні ідеї підготовки майбутніх вихователів до виховання толерантності у дітей знаходимо у працях Е. Бахічи, С. Герасимова, В. Ляпунової, А. Молчанової, Т. Пономаренко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасне глобалізоване полікультурне суспільство не може існувати без толерантного співіснування і взаємодії його громадян. Дошкільне дитинство вважається найбільш сенситивним періодом для формування основ толерантності, моральності та світогляду особистості. Відповідно, сучасній дошкільній освіті потрібен фахівець нового формату, який має сформовану толерантність і володіє професійними знаннями, уміннями і навичками для формування цього феномену у дітей дошкільного віку. Відзначимо, що толерантність була предметом вивчення широкого кола науковців, проте її специфіка і зміст, пов'язані із професійною діяльністю вихователя закладу дошкільної освіти, на нашу думку, потребує більш ґрунтового вивчення.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів проблеми формування толерантності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах трансформації освіти роль вихователя зростає, а разом з тим зростають і вимоги до його професіоналізму і особистих якостей. Специфіка діяльності вихователів закладів дошкільної освіти передбачає здійснення професійної діяльності у сфері міжособистісних взаємин, і, відповідно, однією із його найважливіших якостей як фахівця повинна визначатися толерантність.

Як зазначено в Декларації принципів толерантності (резолюція 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року), толерантність є «необхідною умовою миру і соціально-економічного розвитку всіх народів» [2, с. 63]. Наявність толерантних відносин в суспільстві зумовлює природне, невимушене взаємоіснування, співробітництво та зближення народів різних культур, рас, релігійних уподобань тощо. Толерантне ставлення до іншої особистості передбачає визнання і прийняття того, що особистість не тільки «інша», а і має право бути «іншою».

Усвідомлення толерантності як поваги і визнання рівноправності, зречення від переваги і примусу, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм, релігій, відхід від пізнання цього розмаїття до однаковості або до переважання якоїсь однієї точки зору знаходить своє відображення в роботах О. Асмолова [1], і Г. Солдатової [7]. На думку А. Петровського, толерантність можна аналізувати як педагогічну стабільність за наявності фрустраторів або стресорів, вироблену в результаті зменшення сприйнятливості до їхнього періодичного впливу [5, с. 20].

Толерантність є постійним особистісно-емоційним вчинком. Це припущення підтверджується висновками про те, що толерантність на емоційно-чуттєвому рівні найтіснішим чином поєднана з моральністю. Окрім цього, на емоційно-чуттєвому рівні толерантність – це позаісторичне явище, оскільки зафіксована у багатьох культурно-історичних традиціях народів. Справжня толерантність забезпечується внутрішньою духовною свободою людини, яка може не завжди збігатися із зовнішньою свободою (політичною, економічною тощо).

Найбільш ґрунтовно вважаємо думку В. Лекторського, згідно з якою толерантність може бути представлена у чотирьох можливих формах: байдужість (толерантних відносин в подібній формі цілком і повністю достатньо, в тому випадку, коли справа стосується відмінностей в традиціях, судженнях, поглядах); повага до іншого, якого я разом з тим не можу розуміти і з яким не можу взаємодіяти (така форма толерантності може існувати в науці і культурі: всі наукові погляди і культурні традиції рівні, але разом з тим невідзначені); поблажливість до слабкості інших, яка поєднуються з деякою часткою презирства до них; розширення особистого досвіду і критичний діалог (здатність подивитися на іншого з його точки зору, і тим самим побачити слабкість своєї позиції) [3, с. 50].

Відзначимо також, що толерантність як один з факторів демократичного суспільства, передбачає такий рівень розвитку самосвідомості, коли людина готова контролювати себе, свої дії, вчинки і брати цю відповідальність на себе. Тут вже

з'являються такі характеристики, як здатність до самообмеження, відмова від чогось, але не просто так, а тому, що я приймаю толерантність як важливу цінність і дотримуюся її. При цьому само-рефлексія і самоконтроль стають центральними елементами і важливими механізмами. Одночасно з цим зникає будь-яка можливість вказувати іншому на його інтолерантність, передусім тому, що погляд спрямований на самого себе, діє інша спрямованість – самовиховання, саморозвиток.

У педагогічному контексті соціальні аспекти осмислення і розуміння феномену толерантності базуються на таких положеннях: суспільство – складна система, що самоорганізується, стійкість якої зумовлюється міжособистісними, міжетнічними та іншими різними зв'язками; толерантність становить одну з фундаментальних основ досягнення соціальної злагоди в суспільстві; загальним методологічним принципом вивчення феномена толерантності має виступати принцип гуманізму; культура виступає аксіологічною основою толерантної свідомості [4, с. 9].

У рамках нашого дослідження погоджуємося з А. Молчановою, що проблема становлення й розвитку професійної свідомості повинна розглядатися в єдності трьох основоположних складників буття людини, що є цілісною моделлю будь-якого професіоналізму: діяльність, свідомість, спільнота. Так, професійна діяльність – завжди свідомо і спільна (здійснюється в соціальному співтоваристві); професійна свідомість – діяльнісна та інтерсуб'єктивна (існує і виникає в суспільстві); професійна спільнота зумовлена включати суб'єкта в спільну колективно-розподільчу діяльність, що ґрунтується на свідомому позиційному самовизначенні кожного. Відповідно, педагогічним підґрунтям створення толерантності у вихованні дослідниця вважає формування: толерантного простору, середовища, яке характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного процесу і форм організації їх відносин, які, з одного боку, є основними компонентами педагогічної етики, а з іншого – основою, зразком морального виховання учнів; культури спілкування як взаєморозуміння, взаємоповаги, співчуття і співпереживання, відчуття партнерства; синергетичного мислення, яке дозволяє сприймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етнічних проявів людини; а також особистісно орієнтований підхід у виховному процесі, основою якого є суб'єкт-суб'єктні відносини у системі «вихователь – вихованець». Діяльність вихователя з позиції толерантності має три аспекти: особистість вихователя, якому притаманні толерантні якості; прояв толерантності у професійній діяльності; реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні. Підтримуємо думку А. Молчанової, що толерантний педагог усвідомлює, що його сприймають

як взірць, опановує і використовує відповідні навички для розвитку діалогу і мирного вирішення конфліктів; заохочує творчі підходи до вирішення проблем; забезпечує умови для спільної конструктивної активності учасників освітнього процесу і для особистісних досягнень, не підтримує агресивну поведінку або загострене суперництво; сприяє залученню учнів і батьків до прийняття рішень і розробок програм спільної діяльності; вчить критично мислити і цінувати позиції інших; чітко формулює власну позицію у спірних питаннях; цінує культурну різноманітність і створює умови для визнання культурних відмінностей і їх проявів у житті [4, с. 13].

Розглядаючи особливості толерантності в педагогічному процесі, Ю. Поваренков встановлює два види толерантності педагога: соціальну (або соціально-психологічну) і психологічну (або психофізіологічну). Наявність соціальної толерантності дозволяє педагогу результативно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу, а сформованість психологічної толерантності забезпечує високу стійкість педагога до чисельних професійних стресів та сприяє ефективній побудові професійної кар'єри. Науковець пропонує виділяти в соціальній толерантності структурні компоненти: динамічні – динамічна сторона толерантності визначається вмістом мотиваційної сфери педагога (готовність прийняти учня таким, яким він є), системою його цінностей, інтересів, переконань і соціальних установок; операційні – операційну основу соціальної толерантності складають конкретні знання, вміння та здібності (знання про психологічні особливості людей, здатність спілкуватися з різними людьми, здатність контролювати процес спілкування тощо) [6, с. 34].

Вихователь закладу дошкільної освіти, який усвідомлено обрав позицію толерантності, активно займається самодослідженням і саморозвитком, може повести за собою, демонструючи інші зразки поведінки: гнучкість і готовність до співпраці; здатність до діалогу, розуміння, поваги прав іншого; готовність надати певну свободу дитині у вирішенні реальних завдань, яка поєднується із відповідальністю за свої вчинки; вміння і готовність зрозуміти різні точки зору, підкреслюючи право на існування кожної, тощо.

Толерантність орієнтує на головну мету, з огляду на далекі й близькі професійні цілі, передбачаючи професійний розвиток і забезпечуючи взаємовідповідність людини і професії, критерієм чого є її адаптованість в професійній сфері, задоволеність, успішність. Отже, толерантність повинна зайняти необхідне місце в переліку необхідних професійних якостей вихователя. Критеріями на виході повинні бути волевиявлення до набуття толерантності як професійно важливої якості, самопроєктування, самоконтроль і, як наслідок,

задоволеність, успішність, розвиток особистості та діяльності. При цьому на вході – під час вступу до закладу вищої освіти, зазвичай перевіряються не якості та здібності, а рівень підготовки, рівень академічних знань, що сьогодні вважаємо недостатнім.

Формування толерантності повинно здійснюватися на основі розвитку особистісних характеристик студента – майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. Цей процес може відбуватися на основі творчого поєднання цільового, змістового, організаційного та результативно-рефлексивного компонентів. Вважаємо, що реалізувати вищезазначене можливо через посилення змісту підготовки студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» полікультурним спрямуванням, впровадженням відповідних дисциплін із вбудованими в них відповідними елементами і аспектами розгляду толерантності, введенням обов'язкового виявлення рівнів толерантності. Необхідним кроком у формуванні толерантності вважаємо використання полікультурної тематики у плануванні педагогічної практики та позааудиторної професійно спрямованої діяльності.

Висновки. Здійснивши аналіз наукових джерел з проблеми дослідження та враховуючи досвід власної педагогічної діяльності, доходимо висновку, що толерантність вихователя закладу дошкільної це: невіддільний складник професійної компетентності фахівця; оволодіння спеціальними знаннями, уміннями та навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу; спрямованість на терпимість як активну позицію в розвитку толерантності власної особистості, особистості вихованців і їх батьків; якість особистості; норму поведінки, що представляє один зі складни-

ків педагогічної етики. Толерантність визначаємо також і як соціальну категорію, яка виявляється в установці на прийняття іншої людини на емпатійному розумінні, на відкритому і довірчому спілкуванні.

У нашому дослідженні толерантність виступає як інтегруюча форма, що несе у собі риси усіх видів і рівнів толерантності, визначається цілями, завданнями та особливостями професійної діяльності вихователя і яка є професійно-особистісною якістю фахівця. Подальші перспективи в цьому напрямку вбачаємо у дослідженні феномену «між-етнічна толерантність майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асмолов А.Г. Толерантность от утопии к реальности. На пути к толерантному сознанию. Москва, 2000. с. 5–7.
2. Декларация принципов толерантности. Век толерантности, 2001. № 1. с. 62–68.
3. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме. *Вопросы философии*. 2002. №11. с. 46–54.
4. Молчанова А.О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
5. Петровский А.В. Основы теоретической психологии: учебное пособие. Москва : ИНФРА, 1998. 528 с.
6. Поваренков Ю.П. Психологическая характеристика профессиональной толерантности учителя. *Вопросы психологии внимания: сб. науч. трудов / под ред. проф. В.И. Страхова*. Саратов : изд-во Саратов. ун-та, 2003. Вып. 21. 256 с.
7. Солдатова Г.У. Межэтническая напряженность. Москва : Смысл, 2006. 196 с.